

KOIRA VIEKÖÖN JA HITTO SOIKOON
Suomalaisen ja käännetyn kaunokirjallisuuden
päivittelylisät

Eliisa Pitkäsalo
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja
kirjallisuustieteiden yksikkö
Suomen kielen tutkinto-ohjelma/
Suomen kielen maisteriopinnot
Valinnaisten opintojen tutkielma
Lokakuu 2014

Tampereen yliopisto
Suomen kielen tutkinto-ohjelma/Suomen kielen maisteriopinnot
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

PITKÄSALO, ELIISA: KOIRA VIEKÖÖN JA HITTO SOIKOON : Suomalaisen ja käännetyn
kaunokirjallisuuden päivittelylisät

Valinnaisten aineiden tutkielma, 32 sivua + liite (2 sivua)
Lokakuu 2014

Tutkielmassa tarkastellaan jussiivirakenteisia päivittelylisiä (esim. *hitto soikoon*) suomalaisessa ja käännetyissä kaunokirjallisuudessa. Tarkastelun kohteena on päivittelylisän paikka ja vahvuusaste kaunokirjallisuuden puheenomaisuutta tavoittelevissa tekstinosissa. Tutkielmassa tarkastellaan sitä, miten ja millaisia päivittelylisiä käytetään toisaalta alkuperäissuomeksi kirjoitetussa ja suomennetussa kaunokirjallisuudessa, toisaalta uudemmassa ja vanhemmassa suomenkielisessä kirjallisuudessa. Tutkielma sisältää myös tapaustutkimuksen, jossa tarkastellaan suomenkielisen romaanin (*Seitsemän veljestä*) päivittelylisiä ja niiden unkarinnoksia.

Tutkimusaineisto koostuu Kotimaisten kielten keskuksen sähköisestä aineistosta *Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita* ja Anna Maurasen kokoaman *Käännössuomen korpuksen* alkuperäissuomen ja käännössuomen osakorpuksista. Tapaustutkimuksen kohde on Aleksis Kiven romaani *Seitsemän veljestä* ja sen unkarilainen käännös *A hét testvér* vuodelta 1955 (kääntänyt István Rácz).

Kirjoitetussa puheessa pyritään puheenomaisuuteen, puheen illuusioon, mutta puheen ilmaisemiseen käytetään kirjoitetun kielen välineitä. Tästä syystä tutkimuksessa yhdistyvät tekstintutkimuksellinen lähiluku ja keskusteluntutkimus. Aineiston päivittelylisien unkarinnosten tarkastelussa on hyödynnetty ensisijaisesti deskriptiivistä käännöstutkimusta.

Tutkimuksen tulokset osoittavat, että käännössuomessa käytetään huomattavasti enemmän jussiivirakenteisia päivittelylisiä kuin alkuperäissuomessa. Todennäköisesti suomeksi kirjoittavat kirjailijat välttävät kielenaineiksia, joita eivät pidä nykypuheeseen kuuluvina, kun taas käännössuomen osumien runsaus saattaa johtua siitä, että kääntäjä käyttää omalle kielenkäytölleen tyypillistä puheenpartta, tai siitä, että lähtökielisessä tekstissä käytetään samantyyppistä rakennetta. Käännössuomen päivittelylisät ovat myös alkuperäissuomen päivittelylisiä paljon voimakkaampia. Päivittelylisät ovat muuttuneet yllättävän paljon myös ajan saatossa. Vanhemman suomenkielisen kaunokirjallisuuden uskonnollisperäiset ja lievät päivittelyt ovat uudemmassa suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa korvautuneet luonteeltaan erittäin maallisilla ja vahvoilla kiroiluilmauksilla.

Avainsanat: jussiivi, päivittelylisä, voimasana, parenteesi, kaunokirjallisuuden kääntäminen

Sisällysluettelo

1	JOHDANTO	1
1.1	Tutkimustehtävä, lähtökohdat ja tavoitteet	1
1.2	Aineisto ja menetelmät	2
1.3	Tutkimuksen kulku	5
2	PUHE JA SEN ILLUUSIO KIRJOITETUSSA TEKSTISSÄ	7
2.1	Päivittelylisä ja sen parenteettisuus	7
2.2	Keskustelun kielioppi	8
2.3	Puheen esittäminen kaunokirjallisuudessa	9
2.4	Käännöstutkimus: käännösstrategiat ja -menetelmät	9
3	PÄIVITTELYLISÄ PUHEEN ILLUUSION LUOJANA	11
3.1	Päivittelylisä aineistossa	11
3.2	Päivittelylisän paikka	13
4	PÄIVITTELYLISÄN KÄÄNTÄMINEN	16
4.1	Käännösstrategian valinnasta johtuvat muutokset	16
4.2	Tapaus Seitsemän veljestä: <i>jumala paratkoon</i>	18
4.3	Tapaus Seitsemän veljestä: <i>koira viekään</i>	21
5	PÄIVITTELYLISÄT KAUNOKIRJALLISUUDESSA	24
5.1	Alkuperäissuomen ja käännössuomen päivittelylisät	24
5.2	Uudemman ja vanhemman kirjallisuuden päivittelyt	26
6	PÄÄTÄNTÖ	29
	LÄHTEET	31
	Liite	33

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimustehtävä, lähtökohdat ja tavoitteet

Tässä tutkielmassa tarkastelen kiroilu ilmausten yhtä ilmentymää, kiteytynyttä päivittelyä suomalaisessa kaunokirjallisuudessa. Tutkin päivittelyistä tarkemmin jussiivirakenteista päivittelylisää, joka on yleensä kaksiosainen. Jussiivirakenteisen päivittelyilmauksen subjektiosana on yleensä kiro- tai voimasana, ja predikaattiosana on jussiivissa, eli se on finiittimuotoinen imperatiivin yksikön 3. persoonassa (esim. *hitto soikoon*). Käytän tässä jussiivirakenteisesta päivittelylisästä yksinkertaisuuden vuoksi nimitystä päivittely tai päivittelylisä.

Päivittely- ja kiroilu ilmausten käyttö on selvästi yleisempää puhutussa kuin kirjoitetussa kielessä – lukuun ottamatta puhutun ja kirjallisen diskurssin välimuotoja, esimerkiksi blogikirjoittamista. Myös kaunokirjallisuudessa päivittely- ja kiroilu ilmaukset näyttävät esiintyvän yleisimmin puhuttua kieltä kuvaavissa dialogeissa ja monologeissa sekä minäkertojan äänessä. Tämä erityispiirre olikin yksi syy siihen, miksi valitsin tutkimusaiheekseni juuri päivittelyt. Kiroilututkimusta tehdään nykyään jonkin verran: pro gradu -tutkielmia on ilmestynyt useampia myös viime vuosina (esimerkiksi Laura Tuhkanen 2007: *Ruma sana sentään! Kiroilu ja haukkumasanat tv-tekstityksissä*, Laura Liimatainen 2012: *Kiroileminen ja karakterisaatio Mullan alla -tv-sarjan tekstityksissä* ja Mona Paavilainen 2010: *Fucking helvetin Scheiße - kirosanoista ja niiden kääntämisestä Irvine Welshin Trainspottingissa*), mutta Minna Hjort lienee ainoa suomalainen, joka tekee kiroilu ilmauksista väitöstutkimusta. Tämän tutkielmani aiheena olevista päivittelylisistä en ole löytänyt yhtään väitöskirjan laajuista tutkimusta, mutta esimerkiksi Annikki Liimatainen on tarkastellut päivittelylisiä fraseologian tutkimuksen näkökulmasta vuonna 2011 ilmestyneessä artikkelissaan *Das Problem der Übersetzbarkeit von Fluchformeln*.

Omassa tutkimuksessani halusin rajata kiroilu ilmauksista tutkittavakseni sellaisen ilmaisumuodon, joka on muu kuin aiemmissa tutkimuksissa tarkastellut, pääasiassa monoleksikaaliset eli yksisanaiset kiroilu ilmaukset. Tutkimuskohteen rajaaminen edelleen jussiivirakenteisiin päivittelyihin lohkaisee kiroilu ilmauksista pois suuren osan, koska tutkimukseni kohteena olevaa rakennetta ei voi käyttää esimerkiksi määritteenä (ks. VISK § 1726), kuten yleensä yksisanaisia kiroilu ilmauksia voi (*saakelin* xx). Valintaani vaikutti suurelta osin tutkielmani käännöstieteellinen aspekti, joka taas valikoitui

tutkimusaiheeksi kahdesta syystä. Ensinnäkin unkarissa – samoin kuin suomessa – viljellään runsaasti erilaisia kiroiluilmauksia (ks. Tammi 2007; Lekner 1999; Déva 2010). Suomen ja unkarin kiroiluilmausten kielellisissä käyttötavoissa on monia eroja, mutta niihin en tässä tutkimuksessa paneudu. On kuitenkin syytä huomauttaa, että vaikka Jari Tammen (2007) *Suuri kirosanakirja* osoittaa, että mahdollisia suomenkielisiä kiroiluilmauksia on paljon, jokapäiväisessä käytössä – ainakin puheessa – kiroiluilmausten valikoima on melko pieni. Tosin näitä muutamia ilmauksia käytetään melko paljon. Tutkimusaiheeni valinnan toinen syy on se, että unkarissa on käytössä samanlainen jussiivirakenne kuin suomessa. Alun perin sysäyksen jussiivirakenteisen päivittelylisän tutkimiseen antoikin nimenomaan unkarin kiroiluperinteen ilmiö, monipolviset kirolauseet. Lähtösysäyksestä tutkimusaiheeni laajentui alkuperäissuomen ja käännössuomen käytäntöjen vertailuun.

Lisäksi jussiivirakenteinen päivittely on kiinnostava parenteettisena lisäyksenä jo siitä syystä, että parenteettista lisäystä on tutkittu vain vähän. Maria Vilkun (1996, 211) mukaan tämä näyttää johtuvan siitä, että parenteettista lisäystä pidetään syntaksin tutkimuksen reuna-alueena. Vielä vähemmän on tutkittu parenteettisia lisäyksiä kaunokirjallisessa tekstissä, ja jussiivirakenteisia kiroiluilmauksia ja niiden parenteettisuutta ei käsittääkseni ole tutkittu ollenkaan, saati niiden käännöksiä. Tutkielmani tarkoitus onkin aloittaa tämän aukkokohtan täyttäminen.

Tutkielmani tarkoitus on siis esitellä jussiivirakenteisen päivittelylisän käyttöä kaunokirjallisuuden puheenomaisuutta tavoittelevissa tekstinosissa. Tähän tavoitteeseen pyrin vastaamalla seuraaviin tutkimuskysymyksiini:

1. Miten päivittelyjä käytetään aineistooni valikoidussa suomalaisessa ja suomennetussa kaunokirjallisuudessa?
2. Miten päivittelyn vahvuusaste on muuttunut ja miten se muuttaa merkityksiä käännöksessä?

Tutkimuskysymysten järjestys on samalla myös kerätyn aineiston käsittelyjärjestys, mutta luonnollisesti kysymysten sisällöt risteävät ajoittain.

1.2 Aineisto ja menetelmät

Tutkimusaineistoni koostuu Kotimaisten kielten keskuksen sähköisestä aineistosta *Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita* ja Anna Mauraasen kokoaman *Käännössuomen korpuksen* alkuperäissuomen ja käännössuomen osakorpuksista. *Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita* -aineistossa on kaikkiaan 94 kirjaa, joista runoteoksia on 43. Tutkimukseni kannalta relevantteja

kirjoja on siis yhteensä 51. Kirjat ovat 1880–1930-luvulta. *Käännössuomen korpuksessa* on sekä akateemisia että kaunokirjallisia teoksia vuosilta 1990–2000. Olen rajannut tutkimuksestani pois akateemiset teokset. Näin *Käännössuomen korpuksen* alkuperäissuomen osakorpuksessa on kaikkiaan 74 kirjaa ja käännössuomen osakorpuksessa 74 käännöstä. Teokset on suomennettu pääasiassa englannin, venäjän ja saksan kielestä, mutta joukossa on myös viron, espanjan, ranskan, unkarin, hollannin, norjan ja ruotsin kielestä käännettyjä teoksia. Sekä alkuperäissuomen että käännössuomen osakorpuksessa on monenlaista uudempaa kaunokirjallisuutta, niin kutsutun korkeakirjallisuuden lisäksi myös lasten ja nuorten kirjallisuutta sekä dekkareita ja muuta populaarikirjallisuutta. Korpusaineistojen lisäksi tutkimusaineistooni kuuluu myös Aleksis Kiven romaani *Seitsemän veljestä* (alkuperäinen teos vuodelta 1870) ja sen unkarilainen käännös *A hét testvér* vuodelta 1955 (kääntänyt István Rácz). Tutkielmassani on myös kaksi esimerkkiä kahdesta suomalaisesta romaanista ja niiden unkarinnoksesta, Risto Isomäen romaanista *Sarasvatin hiekkaa* (2005, unkariksi *Elsodort világok* 2010, kääntänyt János Benyovski, Brigitta Endresz, Klaudia Kiss, Bella Lerch, ja Ágnes Pasztercsák) ja Väinö Linnan romaanista *Tuntematon sotilas* (1954, unkariksi *Az ismeretlen katona*, 1982, kääntänyt Gábor Bereczki). Aineistoni jakautuu siis karkeasti vanhempaan (*Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita* ja *Seitsemän veljestä*) ja uudempaan suomalaiseen ja suomennettuun kirjallisuuteen (*Käännössuomen korpus*).

Hain päivittelylisiä aineistosta muutamilla yleisimpiin jussiivirakenteisiin päivittelyihin sisältyvillä hakusanoilla (predikaattiverbeillä *vieköön*, *soikoon*, *paratkoon*, *siunatkoon*, *varjelkoon*). Käytin hakusanana nimenomaan rakenteen predikaattiosaa, koska jussiivirakenteista predikaattia käytetään harvoin muussa yhteydessä kuin tarkastelemissani päivittelyissä. Lisäksi voima- ja kirosanoja käytetään usein yksisanaisena tai jonkin muun rakenteen yhteydessä (esim. *hitto vie*), joten en voinut käyttää hakusanana päivittelyn subjektiosaa. Näin löytyneet päivittelyrakenteet poimin Excel-taulukoihin tekstiyhteydessään (4 virkettä ennen päivittelylisän sisältävää virkettä ja 4 virkettä sen jälkeen). Näin pystyin kategorisoimaan päivittelyt niiden paikan ja vaikutusalueen mukaisesti sekä tarkastelemaan päivittelyjen vahvuusastetta.

Löytämistäni päivittelyistä erottelin pois sellaiset, jotka eivät ole kontekstinsa perusteella tutkimiani päivittelylisiä. Tähän erottelutyöhön tarvittiin tarkkuutta tutkimieni jussiivirakenteisten päivittelylisien rakenteellisten ominaisuuksien vuoksi. Jos esimerkiksi jussiivirakenteen subjektiosana on kristinuskon keskeisten hahmojen nimeen viittaava jumala tai herra, saattaa ilmaus yhdistettynä verbeihin *parata** (merkitykseltään: parantaa), *varjella* ja *siunata* olla myös

alkuperäisessä merkityksessään rukous tai rukouksen kaltainen pyyntö, ei tarkastelemani päivittelylisä. Esimerkkien 1 ja 2 tarkastelu osoittaa tämän eron:

(1) – **Jumala siunatkoon, auttakoon ja varjelkoon** sinua, herttainen lapsi! (skk: Pakkala)

(2) ”**Herra siunatkoon**, kukas tuolta tulee!” kaiku silloin Aina Kustavan ääni sisältä. Ja samassa emäntä juoksee aamuröijyssään eteiseen – – (skk: Lehtonen)

Esimerkissä 1 ilmaus Jumala siunatkoon, auttakoon ja varjelkoon saa objektin *sinua*, mikä osoittaa ilmauksen olevan päivittelyn sijaan rukous, pyyntö tai toivomus. Esimerkissä 2 puolestaan kristinuskon hahmoilta siunausta, parannusta tai varjelusta toivova ilmaus (*herra siunatkoon*) osoittautuu kontekstissaan alkuperäisestä rukousmerkityksestään irrotetuksi päivittelyksi, jolla ei ole kristillisen rukouksen kanssa mitään tekemistä. Toisaalta jussiivirakenteen subjektiosankaan (esim. hitto, piru, lempo) kristillisperäisyydestä ei ole takeita, kuten Ulla-Maija Kulonen (1990) huomauttaa, mutta uskonnollisia – vaikkakin sitten pakanallisia – nämä hahmojen nimet kyllä ovat.

Lisäksi rajasin aineistostani pois päivittelyt, jotka ovat funktioltaan pelkästään interjektiiivisiä. Rajatapauksissa päivittely erotetaan muusta puhunnasta huutomerkillä, jolloin sen parenteettisuus kyseenalaistuu, mutta sen funktio ei ole yksinomaan interjektiivinen. Esimerkit 3 ja 4 kuvaavat tätä eroa.

(3) ”**Herra siunatkoon!**” sanoo emäntä, vanhus, joka kiirein askelin tulee pihalle. Hän joukon läpi astuu oudonnäköisen olennon luo, jota silmää. (skk: Pakkala)

(4) Simeoni. **Jumala paratkoon!** hillitön, villitty on elämämme ollut aina tähän päivään asti. (Kivi 2012: 12)

Esimerkissä 3 päivittely on selvästi interjektiivinen, eikä se ole missään tapauksessa päivittelylisä, koska se esiintyy yksinään, erillään muusta puhetta ilmaisevasta tekstinosasta. Esimerkissä 4 taas päivittely tosin erotetaan muusta virkkeestä huutomerkillä, mutta virkkeen jatkumista korostetaan siten, että huutomerkkiä seuraava sana alkaa pienellä kirjaimella. Vanhemmasta aineistosta löytyy jonkin verran esimerkin 4 tyyppisiä päivittelylisiä.

Aineistossani on myös muutamia tapauksia, joissa päivittely on lyhentynyt yksisanaiseksi ilmaukseksi, mutta sen tunnistaa edelleen päivittelyksi, koska jussiivirakenteesta on pudonnut pois subjekti, ei predikaatti (*siunatkoon, varjelkoon*). Pelkän subjektiosan perusteella päivittelyn

jussiivirakenne ei ole tunnistettavissa, kun taas predikaattiosa ja sen tekstiympäristö osoittavat, jos kyseessä on nimenomaan päivittelyn elliptinen käyttö.

Vaikuttaa siltä, että päivittelyisiä käytetään ennemminkin puhutussa kielessä. Tein pienimuotoisen epätieteellisen haastattelututkimuksen, joka vihjaisi, että tutkimistani jussiivirakenteisista päivittelyistä useimpia (predikaattiosana *varjelkoon*, *siunatkoon* tai *soikoon*) käytetään nykyään puheessa aika harvoin, kun taas muutamia saatetaan käyttää joskus (esimerkiksi *hitto vieköön*). Kyseessä lienee siis puheessa lähinnä tyyllillinen tehokeino. Google-haussa puolestaan kaikilla hakemillani jussiivimuotoisilla predikaateilla tuli yllättävän paljon osumia. Päivittelyjä käytetään sen mukaan lähinnä blogikirjoituksissa. Vaikuttaa siltä, että kaunokirjallisuudessa jussiivirakenteista päivittelyisiä käytetään lähinnä tyylikeinona rakentamaan henkilökuvaa.

Aineiston suhteellisen suppeuden vuoksi tutkimukseni on lähtökohtaisesti laadullista, kuvailevaa ja vertailevaa tutkimusta, vaikka tutkimusaineistoni keräämiseen käytinkin korpuksia. Tutkimuksessani yhdistän tekstintutkimuksellista lähilukua ja keskustelututkimusta, koska kirjoitetussa puheessa pyritään puheenomaisuuteen, puheen illuusioon, mutta puheen ilmaisemiseen käytetään kirjoitetun kielen välineitä. Aineistoni päivittelylisien ja niiden unkarinnosten tarkasteluun käytän teoreettisena taustana ensisijaisesti deskriptiivistä käännostutkimusta.

1.3 Tutkimuksen kulku

Tutkielmassani on kuusi lukua. *Ensimmäinen* luku on johdantoluku, jossa olen esitellyt tutkimusaiheen, tutkimuskysymykset ja aineiston. *Toisessa* luvussa esittelen tutkimukseni keskeiset käsitteet jussiivirakenteinen päivittelylisä ja parenteesi. *Kolmannessa* luvussa käsittelen puhutun ja kirjoitetun kielen tutkimuksen menetelmiä, joita sovellan tutkielmassani. Ensin esittelen keskusteluanalyysin ja keskustelun kieliopin perusteita puhutun kielen tutkimusmenetelmänä. Seuraavaksi pohdin sitä, miten puheen esittämistä kirjallisuudessa voidaan tarkastella tekstintutkimuksen keinoin. Lopuksi luon lyhyen katsauksen käännostrategioihin.

Tutkielmani analyysiosa (luvut 3 ja 4) jakautuu kahteen osaan siten, että tutkielmani *kolmannessa* luvussa esittelen tutkimusaineistostani löytyneitä päivittelyisiä ja tarkastelen niitä kontekstissaan. Tutkin sitä, missä kohdassa puheenvuoroa tai syntaktista rakennetta päivittely voi olla ja miten päivittelyn paikka vaikuttaa sen parenteettiseen luonteeseen. Keskityn tarkastelemaan sitä, muuttaako päivittelyn sijainti rakenteessa sen vaikutusalueetta, vai pysyykö vaikutusalue ennallaan huolimatta

siitä, missä kohdassa rakennetta päivittely on. Tarkastelen ensin tutkimusaineistoni alkuperäissuomen ja käännössuomen korpuksen esiintymiä.

Neljännessä luvussa tarkastelen sitä, mitä päivittelylisälle tapahtuu kääntäjän tekemistä valinnoista riippuen, ja esittelen tapaustutkimuksena Aleksis Kiven romaanin *Seitsemän veljestä* päivittelylisiä ja niiden unkarinnoksia. Tarkastelen sitä, muuttuvatko päivittelyn merkityssuhteet tarkasteltavissa käännöksissä – ja jos muuttuvat, miten ne muuttuvat.

Viidennessä luvussa tarkastelen sitä, millaisia päivittelylisiä toisaalta alkuperäis- ja käännössuomessa, toisaalta uudemmassa ja vanhemmassa suomalaisessa kauokirjallisuudessa esiintyy. Esitän tutkimukseni tulokset luokittelemalla päivittelylisät niiden vahvuusasteen mukaan. Lopuksi pohdin analyysin perusteella sitä, mitä päivittelylisille on tapahtunut ajan kuluessa ja miten alkuperäissuomen ja käännössuomen päivittelylisät eroavat toisistaan.

Kuudes luku on päätäntöluku, jossa vedän yhteen tutkimukseni tulokset ja pohdin niitä suhteessa sekä kirjoitettuun puheeseen puhutun ja kirjoitetun kielen rajapintana että kääntäjän tehtävään kulttuurisen tiedon välittäjänä.

2 PUHE JA SEN ILLUUSIO KIRJOITETUSSA TEKSTISSÄ

2.1 Päivittelylisä ja sen parenteettisuus

Tutkielmani keskeisimmät käsitteet ovat jussiivirakenteinen päivittelylisä ja parenteesi. Päivittely on yksi voimasanojen ja kiroiluilmausten alalajeista. Päivittelyn voidaan katsoa kommentoivan irrallisena affektiivisena lisänä sen rakenteen sisältöä, johon se on upotettu, vaikka päivittelylisiin ei liitykään suoranaisesti mitään sivuajatusta.

Jussiivirakenteiset päivittelyt rakentuvat kahdesta osasta, mikä on myös Ison suomen verkkokieliopin (VISK: § 1666) mukaan yleistä. Subjektiosa on usein uskonnollista alkuperää olevan hahmon nimi (esim. *hitto*, *piru*, *jumala*, *lempo*) (Hjort 2007: 66). Joskus subjektiosa voi olla myös muu sana, esimerkiksi koira tai kissa. Muihin kuin uskonnollisiin hahmoihin viittaavat sanat saattavat myös olla luonteeltaan eufemistisia. Predikaattiosa puolestaan on imperatiivin yksikön 3. persoonassa oleva verbi (esim. *vieköön*, *soikoon*, *paratkoon*).

Päivittelylisän voidaan katsoa kommentoivan interpersoonaisena lisänä kehysrakenteensa sisältöä, mikä on tarkentamisen, korjaamisen, laajentamisen, taustoittamisen ja ennakoimisen lisäksi yksi parenteettisen lisäyksen tehtävä (VISK: § 1071). Tämän lisäksi päivittelylisällä on muitakin parenteettisia piirteitä, koska päivittelyyn sisältyy ehdottomasti jokin affekti, mitä puolestaan pidetään vanhastaan yhtenä parenteesin piirteenä (Ravila 1945: 10). Lisäksi päivittely toimii myös tekstuaalisena paikkana, johon puhuja voi poiketa ”eteenpäin viemänsä toiminnan tarkkailijaksi”, kuten Duvallon ja Routarinne (2001: 151) parenteesin metaforista luonnetta kuvaavat.

Ison suomen kieliopin verkkoversiossa (VISK: § 1071) parenteesi määritellään keskellä syntaktista rakennetta olevaksi lisäykseksi, joka voi olla monen muotoinen. Parenteesi on siis kieliopillisesti irrallinen lisäys, joka katkaisee kehysrakenteen, johon se on upotettu. Yksiselitteisiä määritelmiä parenteesille ei löydy ainakaan kovin helposti, mutta vaikuttaa siltä, että tutkijat ovat yksimielisiä parenteesin yhdestä yhteisestä ominaisuudesta, nimittäin siitä, että parenteesi on sisällöltään kommentoiva (esim. Aronen 2005: 248 ja Duvallon & Routarinne 2001: 136).

Parenteesi kuuluu luontevasti puhutun kielen tutkimuksen alueeseen (esim. Routarinne 2003), mutta kertomakirjallisuuden puhunta on kirjoittajan luomaa illuusiota puheesta, joten dialogien, monologien ja minäkertojan ääntä sisältävien tekstinosien analysointiin ei voi suoraan käyttää

puhutun kielen tutkimusta. Joitakin yhteneväisyyksiä puhutun ja kirjoitetun puheen välillä kuitenkin on.

Yleensä parenteettinen lisäys erotetaan muusta tekstistä välimerkein: ajatusviivoin, pilkuin, jopa sulkein. Kaunokirjallisessa tekstissä siirtyminen parenteettiseen lisäykseen kuitenkin jätetään joskus osoittamatta – joko virheellisesti tai tyyllillisistä syistä. Joskus kirjoittaja saattaa haluta osoittaa, että puhunnassa ei näy prosodisia, esimerkiksi sävelkulun tai painotuksen muutoksiin liittyviä merkkejä lisäyksen alkamisesta vaan että lisäys sulautuu tauotta muuhun puhuntaan. Duvallon ja Routarinne (2001: 125) huomauttavat Mondadan ja Zayn (1999) sekä Blanche-Benvenisten (1997: 72–73, 121–123) tutkimuksiin viitaten, että myöskään keskustelupuheessa prosodiset merkinnät eivät näytä olevan parenteesin välttämättömiä ominaisuuksia.

2.2 Keskustelun kielioppi

Analyysini yhtenä lähtökohtana on keskustelun ja keskustelun kieliopin tutkimus. Keskustelun kieliopin välinein tarkasteltuna keskustelu rakentuu (puheen)vuoroista, jotka taas voi jakaa rakenneyksiköihin. Keskustelun rakenneyksiköiden pituus vaihtelee: ne voivat olla yhden sanan pituisia, lausekkeita tai lauseenomaisia konstruktioita. Vuoron rakenneyksiköt kehittyvät vuoron edetessä kohti siirtymätilaa, jonka aikana toinen puhuja voi ottaa vuoron itselleen. Niin kauan kuin rakenneyksikkö on kesken, vuoro ei voi keskustelun kieliopin mukaan siirtyä toiselle puhujalle. (Routarinne 2003: 64–65.) Toinen puhuja voi esimerkiksi lisätä lyhyitä huomautuksia tai tarkennuksia toisen puhujan vuoron kestäessä, mutta vuoro säilyy puhujalla niin kauan, että rakenneyksikkö on valmis.

Rakenneyksikkö kehittyy vuoron edetessä, ja kun vuorossa ei ole enää viittauksia tulevaan, eli toisin sanoen projisointi päättyy, se on osoitus siitä, että rakenneyksikkö on saatettu loppuun. Puhuja voi pyrkiä säilyttämään vuoron esimerkiksi parenteesin avulla, koska parenteesi keskeyttää sitä kehystävän rakenneyksikön. Parenteesit voivat olla hyvinkin pitkiä ja polveilevia, joten puhuja voi käyttää parenteseja keinona viivyttää siirtymätilaan saapumista ja toisen puhujan vuoron alkamisen mahdollisuutta. (Routarinne 2003: 71–72.)

Rakenneyksikön keskeneräisyys perustuu siihen, että siitä puuttuu oleellisia, esimerkiksi keskeisiä syntaktisia osia. Keskustelussa syntaksin täydentyminen ei kuitenkaan ole ainoa mahdollinen osoitus rakenneyksikön päättymisestä, vaan vuoron päättymistä voidaan siirtää myös prosodian keinoin.

(Routarinne 2003: 64.) Kaunokirjallisessa puheessa prosodiaa on vaikeampi kuvata, joten myös vuoron päätyminen voi joskus olla lukijan tulkinnan varassa.

2.3 Puheen esittäminen kaunokirjallisuudessa

Puhuttu ja kirjoitettu kieli eroavat toisistaan ensisijaisesti niiden pääominaisuuden suhteen, eli sen suhteen, miten näitä kielen muotoja aistitaan. Tiittula ja Nuolijärvi (2013: 33) ilmaisevat selkeästi kirjoitetun ja puhutun kielen eron jakamalla puheen ja kirjoituksen kahteen ryhmään olomuodon perusteella: puhe jaetaan akustis-vokaaliseen ja auditiiviseen, kirjoitus puolestaan graafiseen ja visuaaliseen ryhmään. Tämä onkin varteenotettava seikka, kun ryhdytään tarkastelemaan kirjoitettua puhetta. Kirjoitetun puheen tulee nimittäin ilmaista graafisin keinoin esimerkiksi sellaisia puheen äänellisiä ominaisuuksia kuin rytmiä, tempoa ja intonaatiota sekä myös puheen prosessoinnin ominaisuuksia, esimerkiksi epäröintiä ja korjauksia (ks. mp.). Kirjoitettua puhetta on kuitenkin pystyttävä lukemaan sujuvasti, joten puhe on *linearisoitava* (ks. Kalliokoski 1991, 158), eli kirjoitetussa muodossa puheen päällekkäisyys voidaan ilmaista ainoastaan luomalla illuusio puheen dialogisuudesta. Lukeminen on parhaassa tapauksessa kokonaisvaltaista, eli lukija voi eläytyä lukemaansa niin syvästi, että hän ikään kuin näkee ja kuulee kirjoitetun vuorovaikutustilanteen. Tiittulan ja Nuolijärven (2013: 36) mukaan Norman Page käyttää tästä ilmiöstä ilmausta ”kuuntelemisen illuusio”.

Tiittula ja Nuolijärvi (2013: 43–69) ryhmittelevät puheen illusion luomisessa käytettävät keinot äänne- ja muotopiirteisiin, pronomien käyttöön ja viittauskäytänteisiin, inkongruenttien muotojen käyttöön, lauserakenteen puheenomaisiin piirteisiin (lyhyet ja elliptiset lauseet), puhekielisen tai murteellisen sanaston ja fraseologismien käyttöön, sanoman muotoilun vuorovaikutuksellisiin piirteisiin (esim. epäröinnit ja korjaukset) ja muihin keskustelunomaisuutta korostaviin piirteisiin (esim. toistot). Tutkimukseni kannalta keskeisiä ovat erityisesti keskustelun vuorovaikutuksellisuutta ja dialogin päällekkäisyyttä esittävät keinot, joiden avulla kirjoitetussa puheessa pyritään esittämään, missä kunkin keskustelun rakenneyksiköt alkavat ja päättyvät.

2.4 Käännöstutkimus: käännösstrategiat ja -menetelmät

Kiroilu- ja päivittelyilmausten kääntäminen voi olla hyvinkin ongelmallinen tehtävä, koska voimasanat kuuluvat kulttuurisidonnaisiin käsitteisiin. Lisäksi voimasanojen käyttö on sidoksissa

sekä alueelliseen että sosiaaliseen kielenkäyttöön, mikä taas vaikuttaa kääntäjän tekemiin valintoihin. (Hjort 2006: 82–83).

Kääntäjä kääntää tekstisegmenttejä, jotka koostuvat kääntäjän valitsemasta käännösstrategiasta riippuen yhdestä tai useammasta sanasta tai lauseesta. Nykyisin vallalla olevan käsityksen mukaan kääntäjä tekee käännösprosessin aikana päätöksiä sekä makro- että mikrotasolla. Makrotason valinta on, kun kääntäjä päättää globaalilla tasolla strategian, jota hän noudattaa koko käännösprosessin ajan. Esimerkiksi runon kääntäjä valitsee, pyrkiikö hän seuraamaan käännöksessään lähtötekstin runon mittaa vai kääntääkö hän runon vapaasti. Proosakäännöksissä globaali strategia voi olla päätös vaikkapa siitä, miten voimasanat käännetään: käytetäänkö yhtä vahvoja ilmauksia vai lievennetäänkö voimakkaimpia ilmauksia. Globaaleihin valintoihin vaikuttavat erityisesti tekstin funktio ja oletettu vastaanottajakunta sekä lähtö- ja tulokulttuurien erot. Mikrotason valinnat ovat paikallisstrategioita, eli yksittäiset käännösongelmat kääntäjä ratkaisee erikseen. Esimerkiksi termien, kielikuvien, sanaleikkien ja sanontojen kääntämisessä kääntäjä käyttää erilaisia käännösmenetelmiä. (Vehmas-Lehto 1999: 101, 113–117; Leppihalme 2007.)

Käännösstrategioita ja -menetelmiä on luokiteltu eri tavoin. Ne ovat pakollisia tai vapaaehtoisia, automaattisia tai ei-automaattisia. Lisäksi käännösstrategiat voidaan luokitella leksikaalisiin, kieliopillisiin, tyyllillisiin ja pragmaattisiin. Pakolliset käännösstrategiat ovat esimerkiksi kieliopillisiä (rektiot), vapaaehtoiset esimerkiksi leksikaalisia valintoja. Tyyllilliset strategiat ovat pakollisen ja vapaaehtoisen rajamailla: tekstin funktiosta ja tekstilajista riippuu, mikä on tekstin tyyli, mutta kääntäjä voi tehdä yksittäisiä päätöksiä eri ilmausten tyylistä. Hyvä esimerkki tyylin valinnasta on päätös romaanin henkilöiden puhetyylistä. Päätettyään henkilön puhetyylin kääntäjä valitsee johdonmukaisesti siihen sopivan sanaston ja lauserakenteet.

Fraseologismien ja muiden idiomaattisten ilmaisujen – kuten esimerkiksi päivittelylisien – siirtäminen toiseen kieleen vaatii kääntäjältä erinomaista sekä lähtö- että tulokielen ja -kulttuurin tuntemusta. Kääntäjä voi tehdä erilaisia ratkaisuja idiomaattisia ilmaisuja kääntäessään. Hän voi ensinnäkin käyttää vastaavaa samamerkityksistä idiomia, jos tulokieleessä sellainen on. Aina kääntäjä ei kuitenkaan löydä – joko sellaisen puuttuessa tai inhimillisistä syistä – tyyllillisesti sopivaa fraasia. Jos vastinetta ei löydy, kääntäjän on tyydyttävä kiertoilmaukseen. Joskus taas lähtökielinen ilmaus, joka ei ole idiomi, voidaan ilmaista paremmin tulokielisellä idiomilla. Tärkeää on, että tekstin kommunikatiivisuus säilyy.

3 PÄIVITTELYLISÄ PUHEEN ILLUUSION LUOJANA

3.1 Päivittelylisä aineistossa

Tutkimusaineistossani varsinaisiin jussiivirakenteisiin päivittelylisiin luokiteltavissa olevia ilmauksia on kaikkiaan 244, ja kaikki niistä ovat puheenomaisuutta tavoittelevissa tekstinosissa: erilaisissa puheenvuoroissa (dialogissa tai monologissa) tai minäkerrontaan upotettuna. Olen koonnut aineistoni osumat taulukkoon 1. Taulukossa on esitetty *alkuperäissuomen* (AS) ja *käännössuomen* (KS) osakorpuksien osumat sekä *Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita* -tekstikorpuksen (SKK) ja romaanin *Seitsemän veljestä* osumat, jotka on jaettu kahteen osaan: varsinaisiin ja parenteettisiin päivittelylisiin. Varsinaisiin on laskettu kaikki päivittelylisät, rakenneyksikön keskellä olevien (parenteettisten) päivittelylisien lisäksi myös alku- ja loppulisäykset. Parenteettiset päivittelylisät on merkitty erilliseen sarakkeeseen. Päivittelylisät on eritelty päivittelylisän predikaattiosan mukaan.

Taulukko 1. Päivittelylisän predikaattiosa eri osakorpuksissa.

Päivittelylisän predikaattiosa	AS		KS		SKK		Seitsemän veljestä	
	vars.	parent.	vars.	parent.	vars.	parent.	vars.	parent.
paratkoon	0	0	25	12	4	4	9	4
siunatkoon	0	0	8	1	13	6	0	0
varjeltkoon	1	0	28	13	3	2	0	0
soikkoon	9	4	56	n. 33	2	2	1	1
vieköön	13	8	63	35	5	5	4	4
yht.	23	12	180	n. 94	27	19	14	9

Taulukko 1 osoittaa, että *alkuperäissuomen* osakorpuksessa osumia on huomattavasti vähemmän kuin *käännössuomen* osakorpuksessa. Pалаan taulukon lukuihin tarkemmin luvussa 5.

Olen luokitellut aineistoni päivittelylisien predikaattiosat kahteen ryhmään: uskonnollista alkuperää oleviin (siunatkoon, varjeltkoon ja paratkoon) ja neutraaleihin (vieköön ja soikkoon). Subjektiosien luokitteluun olen käyttänyt suoraa, jonka toisessa päässä ovat lievät voimasanat, toisessa vahvat kirosanat (Taulukko 2). Luokitteluni pohjana on Timo Nurmen *Suuressa kirosanakirjassa* (2007) käyttämä luokittelu. Timo Nurmi luokittelee voima- ja kirosanat 84 kirosanatyyppiin. Nurmen

luokittelu on oman aineistoni kannalta liian laaja-alainen. Nurmen luokitteluun perustuva yksinkertaistettu mallini osoittaa tarkastelemieni päivittelylisien vahvuusasteen (vrt. liite).

Taulukko 2. Päivittelylisän subjektiosan vahvuusaste.

Vahvuusaste	1	2	3	4	5	6
	lievä					vahva
	kissa	herra	hemmetti	helkkari	persetti	helvetti
	koira*	hyvä isä	hiisi	perhana		perkele
	totta	jeesus	hitsi	piru		vittu
		jes	hitto	saakeli		
		jess'	pahus	saamari		
		jumala	peijakas	samperi		
		luoja				
		sus				
		taivas				

Lieviin voimasanoihin (vahvuusaste 1) kuuluvat sanat, jotka ovat Nurmen (2007) luokittelun mukaan eläinkirosanoja (kissa, koira) ja sellaiset apusanat ja alkumääreet, jotka tosin kantavat voimasanan potentiaalia, mutta eivät ole sinänsä voimasanoja (totta). Tällaiset voimasanat, jotka eivät kuulu semanttisesti kirosanoihin, ovat päivittelyissä yleensä eufemistisessä käytössä. Vahvuusasteeltaan lievää voimakkaampia (vahvuusaste 2) ovat siunailut, mummoilut, jeesustelut ja muut uskonnolliset kiro sanat.

Nurmen luokittelusta poiketen olen jakanut lievät kiro sanat ja klassikkokiro sanat kahteen ryhmään. Lievempien kiro sanojen ryhmään (vahvuusaste 3) kuuluvat luokittelussani sellaiset varsinaiset lievät kiro sanat eli lievärit (ks. Nurmi 2007), joita ei yleensä oikeastaan edes lasketa kirosanoihin. Vahvempien kiro sanojen ryhmään (vahvuusaste 4) kuuluvat klassikkokiro sanat (helkkari, perhana, saakeli, saamari) ja paholaiskirosana (piru). *Nykysuomen etymologisen sanakirjan* (Häkkinen 2009) mukaan myös saakeli ja saamari ovat etymologialtaan paholaiskirosanoja. Tämän ryhmän sanat ovat astetta edellisen ryhmän sanoja vahvempia, vaikka molempiin kuuluvat sanat ovat alkuperältään uskonnollisia tabusanoja.

Olen merkinnyt vain yhden kirosanan (persetti) vahvuusasteen 4 ja 6 väliin (vahvuusaste 5), koska se ei vaikuta yhtä vahvalta kuin vahvimiksi luokittelemani pääkirosanat (helvetti, perkele, vittu) (vahvuusaste 6), mutta Nurmen (2007, 360) mukaan se on helvetismi eli helvetti-sukuinen kirosana.

3.2 Päivittelylisän paikka

Puheen illuusiota luova päivittelylisä voi olla missä tahansa kohdassa puheenvuoroa. Keskustelun kielioopin mukaan parenteesi katkaisee puhutussa keskustelussa rakenneyksikön siten, että puheenvuoro säilyy puhujalla. Kun puhe kirjoitetaan kaunokirjalliseen teokseen dialogiksi, kirjoittaja pyrkii siirtämään tekstiin puheen illusion. Tekstissä keskustelun päällekkäisyys on ilmaistava kirjallisin keinoin. Tästä johtuu, että päivittelylisän parenteettisuutta ei voida aina osoittaa yksiselitteisesti. Päivittelyn parenteettisuus kyseenalaistuu erityisesti puheenvuoron alussa, jos päivittelyn ei voida katsoa katkaisevan puheen rakenneyksikköä.

Päivittelylisän paikan epävarmuudesta johtuu se, että päivittelylisän vaikutusalueen kielitieteellinen perusteleminen on mahdotonta. Vaikutusalueen määrittelemisen on tulkinnanvaraista, mutta joitakin perusasioita päivittelylisän merkityksestä sen vaikutusalueeseen voidaan esittää.

Puheenvuoron alussa oleva päivittely johdattaa lukijan päättelemään, mitä puheenvuorossa on sen jälkeen odotettavissa ja miten sen sisältöön tulisi suhtautua (ks. esim. 5).

- (5) Juhani. **Jumala paratkoon!** sitähan olemmekin aatelleet ja aprikoinneet oikein vahvasti ja tulleet ymmärtämään mikä siitä pojat perii. Niin, niin, peeveli meidät perii, ja sentähden olemme myös valinneet peevelin onnen osan. (Kivi 2012: 297.)

Tällaisessa tapauksessa päivittely vaikuttaa eteenpäin ja sen vaikutusalue on ainakin koko virke, mahdollisesti se ulottuu koko sitä seuraavaan puheenvuoron loppuosaan.

Keskellä rakenneyksikköä oleva päivittely voi olla jopa koko puheenvuoroa kommentoiva, mutta lukija saa vasta kesken puheenvuoron vinkin siitä, miten sen sisältöön on tarkoitus suhtautua. Keskellä oleva päivittely tauottaa puheenvuoron ja siksi sen affektiivinen vaikutus on painokkaampi keskellä rakennetta kuin rakenteen alussa (ks. esim. 6 ja 7).

- (6) Mutta emme nyt huoli ajatella ensinkään niitä asioita, emme **hiisi viekään** huolikaan, koska meillä kerran on parempiakin tuumittavana. Niinkuin esimerkiksi tämä koppi. Sanokaas, eikö tämä ole hauska ja mukava, vai mitä? – – (skk: Canth)
- (7) "Vai liian vanha?" toisteli hän tuon tuostakin. - "Kyllä minä näytän niille keltanokille, viikinki-penikoille!" - haukuskeli hän minulle tuon tuostakin poikiaan. "No, sen minä nyt kyllä huomaan, etten enää voi oppia itse tätä kieltä käyttämään, mutta sen minä, **saakeli soikoon**, näytän, että ainakin voin ilman kielenkääntäjän apua saada selkoa asiakirjoista." (skk: Aho)

Esimerkeissä 6 ja 7 päivittelyn vaikutusalue on erisuuntainen. Molemmissa päivittely ikään kuin säpsähdyttää lukijan tarkentamaan huomionsa edellä sanottuun ja myös kiinnittämään huomiota siihen, onko kirjoittajan tarkoitus pitää yllä päivittelylisän luomaa asennetta koko puheenvuoron ajan vai vain seuraavaan välimerkkiin saakka. Esimerkissä 6 päivittelyn vaikutusalue vaikuttaa ulottuvan ainoastaan välittömästi sitä edeltävään ja seuraavaan sanaan saakka (emme ja huolikaan), tai ainakaan se ei ulotu niin vahvana sitä seuraavaan sivulauseeseen kuin esimerkissä 7. Tämä johtunee siitä, että esimerkissä 6 päivittely sisältyy parenteesiin *emme hiisi viekään huolikaan*, jolloin sen välitön vaikutusalue ulottuu parenteesin alkua ja loppua osoittaviin pilkkuihin. Esimerkin 7 päivittely taas on kehysrakenteen katkaiseva itsenäinen parenteettinen lisäys, joten sen vaikutusalue säilyy vahvana puheenvuoron loppuun saakka. Rakenteen keskellä olevan päivittelylisän vaikutus suuntautuu vahvempana loppua kohti ja sitä edellä olevasta puheenvuorosta vain välittömästi päivittelylisän edellä olevan rakenteen sanat *mutta sen minä* pysyvät päivittelylisän vaikutusalueella.

Puheenvuoron loppuun sijoittuva päivittely kommentoi jälkilisäyksenä koko edeltävää puhetta ja sen sisältöä. Vaikutusalueena on koko virke, joskus jopa koko puheenvuoro. Loppulisäys onkin ikään kuin lihavoitu huutomerkki: sen tarkoitus on alleviivata edellä sanottua (ks. esim. 8).

- (8) Lukkari. – – Niin, olinpa teille kiinteä opettaja, kiinteä ja kova, sen tunnustan, ja katkerasti olen sitä jo katunut. Mutta samalla kiinteällä keinolla on kerran minua itseäkin opetettu, samalla kouristelevalla keinolla, **paratkoon Jumala!** – – (Kivi 2012: 345–346)

Esimerkissä 8 päivittely on kääntynyt muotoon predikaatti – subjekti, mutta virkkeen lopussa se pysyy edelleen päivittelylisänä.

Esimerkissä 9 päivittely ei enää ole irrallinen lisäys, koska se kuuluu saumattomasti sitä ympäröivään rakenteeseen, josta sitä ei voi irrottaa.

- (9) Juhani. – – Siinä mahdat istua ja haukoitella niinkuin parhaiten maistaa. Jörri sinä. Hehehee! Siinä saat istua rauhassa ja katsella kurran juoksua. – Mutta **soikoon saakeli**, ellei tässä kiekkoa löydetä! Etsimään sitä joka mies! (Kivi 2012: 249)

Tällaisessa tapauksessa voidaan edelleen puhua päivittelystä, mutta ei parenteettisesta päivittelylisästä.

4 PÄIVITTELYLISÄN KÄÄNTÄMINEN

4.1 Käännösstrategian valinnasta johtuvat muutokset

Kääntäjän tekemät valinnat voivat vaikuttaa hyvin paljon ympäröivän tekstin sävyyn ja merkityksiin. Kiroiluilmauksiin kuuluvat päivittelylisät ovat kulttuurisidonnaisia, eli niiden sisältämien merkitysten siirtämisessä käytetään yleensä samoja keinoja kuin esimerkiksi reaalioiden kääntämisessä, mutta päivittelylisien kääntämisessä on otettava huomioon myös niitä ympäröivän tekstin luonne, puheenomaisuus. Tässä alaluvussa käytän päivittelylisän kääntämisestä esimerkkejä myös korpuksen ulkopuolelta.

Vaikka unkarissa onkin käytössä samanlainen jussiivirakenne kuin suomessa, vaikuttaa siltä, että kääntäjä ei välttämättä valitse jussiivirakennetta kääntäessään päivittelyjä. Tämä johtunee siitä, että kirjoitetun puheen kääntämisessä otetaan käyttöön toisenlaiset keinot kuin esimerkiksi asiatekstien kääntämisessä. Tällaisiin keinoihin kuuluu esimerkiksi se, että kirjoitetun puheen kääntäjä pyrkii myös kohdekielisessä tekstissä puheen autenttisuuteen, puheen illuusion luomiseen (Tiittula & Nuolijärvi 2013). Siten myös kirjoitetun puheen osien ja niiden käännösten analysointi vaatii sekä lähde- että kohdekielisten ilmausten tyylillistä lähilukua.

Joissakin tapauksissa jussiivirakenne olisi mahdollista unkarintaa suoraan, koska unkarin kielessä imperatiivia voidaan taivuttaa kaikissa persoonissa ja koska unkarissa on vastaava jussiivirakenne. Joskus kääntäjä on kuitenkin valinnut jostain syystä toisen rakenteen. Esimerkissä 10 kääntäjä on valinnut konditionaalin.

(10a) – Mukana ollaan. Mukana ollaan ja rattailla pysytään, **piru vieköön**.
(Linna 2008: 24)

(10b) – Mi is	részesei leszünk.	Részesei leszünk,	és
Me myös	osallisia olemme + FUT	Osallisia olemme + FUT	ja
nyél-be	üt-jük a	dolg-ot,	hogy
kädensija-ILL	lyöda-M2P ART	asia-AKK	että
az	ördög	vinné	el. (Linna 1982: 22.)
ART	piru	viedä+KOND	VERBIPART

’Meistä tulee osallisia. Meistä tulee osallisia, ja me teemme sen, piru vie.’¹

Selvää syytä konditionaalin valintaan en tästä tekstinosasta löydä, mutta vaikuttaa siltä, että kääntäjä on käyttänyt konditionaalia imperatiivin asemesta, koska konditionaalilla ilmaistuna päivittely ei ole tässä yhteydessä niin vahva kuin imperatiivilla ilmaistu.

Esimerkki 11 on uudesta suomalaisesta kirjallisuudesta, mikä on saattanut vaikuttaa kääntäjän valintaan.

(11a) – **Hitto viekөөn**, minusta me löysimme nämä rauniot vähän turhan helposti.
(Isomäki 2009: 108.)

(11b) – **A fené-be!** Túl könnyen találtunk rá ezeke-re
ART hiisi-ILL Liian helposti löysimme VERBIPART nämä-SUBL

a romok-ra. (Isomäki 2010: 118.)
ART rauniot-SUBL

’Hiiteen/Hitto! Löysimme nämä rauniot liian helposti.’

Tässä kääntäjä on valinnut yksisanaisen substantiivilausekeilmauksen, vaikka hänellä olisi ollut mahdollisuus käyttää jussiivirakenteista ilmausta *fene egye meg* ’hiisi syökөөn sen/hänet’. Kääntäjä on kuitenkin valinnut arkikielisemmän ja kevyemmän ilmauksen *a fenébe* (suom. hiiteen) ja siten oikeastaan käyttänyt strategianaan kotouttamista (Leppihalme 2007: 372–373). Kääntäjän valintaan on saattanut vaikuttaa myös se, että rakenteen *fene egye meg* predikaatti on taivutettu määräisesti; sen sisältämää objektia puolestaan ei voi kontekstin perusteella päätellä.

Kääntäjä tekee joskus kääntäessään tietoisia tai tiedostamattomia valintoja, jotka vaikuttavat tekstin sisältöön. Esimerkiksi kun vanhaa kirjallisuutta käännetään uudestaan, on vaikea tietää ilman kielen historiallisten piirteiden hyvää tuntemusta, minkälaisia merkityksiä vanhan tekstin ilmauksiin on aikanaan sisältynyt ja mikä on ollut esimerkiksi päivittelyn vahvuusaste. Joissakin tapauksissa vahvuusaste on kuitenkin ilmiselvä, kuten esimerkissä, jossa päivittely *koira viekөөn* on käännetty uskonnollisella päivittelyllä *Isten uccse*, eli *Jumala auttakoon* (esimerkki 15 analysodaan tarkemmin luvussa 4.2).

---

¹ Kaikki sanasanaiset käännökset ovat omiani. Lyhennysten selitykset ovat tutkielman lopussa.

4.2 Tapaus Seitsemän veljestä: *jumala paratkoon*

Taajimmin romaanissa on käytössä päivittely *jumala paratkoon*, joka on unkarinnettu seitsemää eri ilmausta käyttäen. Kahdessa tapauksessa päivittely on jätetty kääntämättä. Päivittelylle *jumala paratkoon* on valittu seuraavat käännösvastineet:

- 18

6. Isten   irgalmazz
 Jumala   armahtaa-IMPERAT+Y2P+epämäär.taivutus
 (Jumala armahda)
7. Isten   óv-j-on   tőle
 Jumala   varjella-IMPERAT-Y3P   se+ABL
 (Jumala varjelkoon siltä)

Selkeästi päivittelylisäksi edellä esitellyistä esimerkeistä voidaan luokitella vain kolme (kohdat 3, 5 ja 7). Loput neljä on käännetty irralliseksi huudahduslauseeksi.

Esimerkissä 12 päivittelylisän sävy on muuttunut uskonnollisemmaksi pyynnöksi. (Kääntäjä on myös laittanut Aapon sanat Juhanin suuhun.)

(12a) Aapo. Sitä kohden uumoon minäkin; sillä hän on kiukkuinen pilkkakirves.
 Tekipä hän kylläkin häijynaikaisen pilkkarunon tuosta kappalaisukostamme, joka--
Jumala paratkoon!--sattui hieman tahrimaan nenänsä lukukinkerillä. (Kivi 2012: 45.)

(12b) *Juhani.* Én   is   azt   gyanyítom,   mert Aapeli   csufondáros
                  Minä   myös   sitä   epäilen   koska Aapeli   ilkikurinen

fickó. Ő   költötte   azt a   gonosz   gúnyverset   öreg   káplánukról
 heppu Hän   runoili   sen   ilkeä   pilkkarunon   vanha   kappalaisesta

is,   aki –   **Isten   bocsá'!** –
 myös   joka   Jumala   antaa anteeksi+IMPERAT+Y2P

a katekizmusvizsgán   kissé   beszennyezte   az orrát. (Kivi 1955: 39.)
 katekismikokeessa   vähän   likasi   nenänsä

'Minäkin epäilen sitä, koska Aapeli on ilkikurinen heppu. Hän teki myös sen ilkeän pilkkarunon vanhasta kappalaisestamme, joka – Jumala anna anteeksi! – likasi nenänsä katekismikokeessa.'

Päivittely muuttuu sävyltään pyyntömaisemmäksi, kun imperatiivin persoona muutetaan yksikön kolmannesta yksikön toiseksi.

Esimerkissä 13 parenteettisen lisäyksen siirtyminen jälkilisäykseksi muuttaa päivittelyn vaikutusaluetta ja samalla lauseen painottavaa tauotusta.

(13b) <i>Juhani</i> . Mi	vagy-unk	itt	Impivaará-ról,
Me	olla-M3P	täällä	Impivaara-ABL

'Me olemme Impivaarasta, siunatkoon Jumala!'

Esimerkissä 14 päivittelyn paikka on pysynyt ennallaan, ja näin myös sen vaikutus ja vaikutusalue sekä merkitys ovat pysyneet ennallaan.

(14b) *A kántor.* – Azonban annak idején
Mutta se+DAT aikaan+POSS+ADESS

Isten	óvjon	tőle! (Kivi 1955: 281.)
Jumala	varjella-IMPERAT-Y3P	ABL+poss.suff. Y3P

Päivittelyilmaus *jumala paratkoon* on käännetty teoksessa monin tavoin unkariksi, mikä johtunee toisaalta siitä, että unkarissa uskonnollisperäisiä kiroiluilmauksia on hyvin paljon. Toisaalta kääntäjän valinnat saattavat johtua toiston välttämisestä.

4.3 Tapaus Seitsemän veljestä: koira viekőőn

Toinen päivittelyilmaus, jota romaanissa *Seitsemän veljestä* käytetään useampia kertoja, on *koira viekőőn*. Tämän ilmauksen käännoksissä on kiinnostava piirre: päivittely on kerran käännetty uskonnollisperäiseksi, kuten esimerkiksi 15 ilmenee. Kuten esimerkissä 12, myös tässä kääntäjä on vaihtanut puhujan: Timon puheenvuoro on vaihdettu Juhanin sanomaksi.

(15a) Timo. Ja lapsekkaita kuin piimänaamaiset kakarat. Niinpä syövätkin, ryysyt rinnoilla, ja eivätpä – **koira viekőőn!** – osaa lusikkaansakaan nuolla, koska pöydästä nousevat; sen olen nähnyt omilla silmilläni suureksi ihmeekseni. (Kivi 2012: 131.)

(15b) *Juhani*. És gyermekek, akár a tejfelesszájú
Ja lapselliset kuin ART kermaviilisuinen

kőlykők. Úgy is esznek, mint azok:
kakarat Niin myös syövät kuin ne

kendővel a nyakukban és nem tud-ják
liina+INSTR-KOMIT kaulassaan ja ei tiedä-M3P+määr. taiv.

– **Isten uccse!** – (= úgy segél-j-en)
Jumala niin auttaa-IMP-Y3P+epämäär. taiv.

hogy ha fölkelnek az asztaltól, hát illenék
että jos nousevat pöydästä PART olla sopivaa

tisztességgel lenyalni a kanalat! Ezt nagy
säädyllisyydellä nuolla lusikan Tämän suuri

csodálkozással magam is láttam.
ihmetyksellä itse+POSS-Y1P myös näin (Kivi 1955:
107–8.)

’Ja lapsellisia, aivan kuin maitopartaiset kakarat. He syövätkin niin kuin ne: liina kaulassaan eivätkä tiedä – Jumala auttakoon! – että kun he nousevat pöydästä, niin olisi sopivaa ja säädyllistä nuolla lusikka! Tämän olen itsekin nähnyt suureksi ihmeekseni.’

Päivittelyilmaus *koira viekőőn* on muuttunut esimerkissä 15 sävyltään hyvin toisenlaiseksi. *Koira viekőőn* on ainakin nykylukijan näkökulmasta humoristinen päivittelyilmaus; arkaistisen päivittelyilmauksen *Isten uccse* sävyssä ei ole mitään humoristista. Lähtökielisen päivittelyn

vahvuusaste on subjektiosan perusteella 1, kun taas unkarinkielistä käännöstä en pidä päivittelynä lainkaan vaan rukouksen kaltaisena pyyntönä.

Esimerkissä 16 *koira viekөөn* on käännetty partisiippiarakenteella *kutya teringette*.

(16a) Timo. ”Ja nuorempi veljensä Timoteeus!” Ja saipa, **koira viekөөn!** Kaisa lapsellensa isän. (Kivi 2012: 90.)

(16b) <i>Timo.</i>	”És	fiatalabb	testvére,	Timotheus!”
	Ja	nuorempi	veli+poss.suff. Y3P	Timotheus

Hanem	aztán ₂	kutya	tering-ett-e!
Vaan	sitten	koira	luoda-PARTIS-GEN

kapott	is	Kaisa	apát	a fattyújának. (Kivi 1955: 75.)
sai	myös	Kaisa	isän	äpärälleen

””Ja nuorempi veljensä Timoteeus!” Mutta sitten, koiran luoma! Kaisa saikin isän äpärälleen.’

Unkarinkielinen ilmaus ei ole rakenteeltaan samanlainen kuin lähtökielinen päivittely, mutta käännöksessä on säilytetty ilmauksen parenteettisuus.

Romaanissa on kaksi kohtaa, jossa päivittelyn subjekti *koira* on muuttunut linnuksi, haarahaukaksi (*kánya*). Päivittelyn käännöksissä ainoa ero on se, että toisesta puuttuu verbin verbipartikkeli, joten olen valinnut tähän esimerkeistä vain toisen.

(17a) Mikko. Sekalaista, sekalaista sekä hyvää että pahaa, mutta ainapa, **koira viekөөn₂**, hyvä kuitenkin täällä päällimmäisenä keikkuu, ja tämän elämän retkutus käy laatuun, käypä se. (Kivi 2012: 347.)

(17b) <i>Mikko.</i>	Hát	vegyesen,	vegyesen,	van
	PART	sekalaisesti	sekalaisesti	on

jó	is,	meg	rossz	is.	De
hyvä	myös	ja	huono	myös	mutta

vi-gye		el	a	kánya,
viedä-IMPERAT+Y3P+epämäär. taiv.		VERBIPART	ART	haarahaukka

végül	mégis	mindig	a	jó	kerül	felül
lopulta	kuitenkin	aina	ART	hyvä	pääsee	päälle

s	az élet	mégis	megéri	a pénzét. – – (Kivi 1955: 283.)
ja	elämä	kuitenkin	olla arvoinen raha+POSS+AKK	

’No, sekalaisesti, sekalaisesti, on sekä hyvää että myös pahaa. Mutta vieköön haarahaukka, lopulta kuitenkin hyvä pääsee päälle ja elämä on kuitenkin rahan arvoista.’

Esimerkin 17 lähtökielisessä tekstissä päivittely *koira vieköön* on selkeämmin parenteettinen lisäys, koska se katkaisee kehysrakenteensa *mutta ainapa hyvä kuitenkin täällä päällimmäisenä keikkuu*. Käännökseen jussiivirakenteinen vastine *vigye el a kánya* on siirtynyt myös parenteettisena, vaikka tulokielisessä kehysrakenteessa onkin vähemmän sanoja kuin lähtökielisessä. Käännöksen tauotus on merkitty eri välimerkein, mutta tauot pysyvät päivittelylisäyksen suhteen samoilla paikoilla.

Päivittelylisän *koira vieköön* semanttinen sisältö on siis siirtynyt kolmessa tapauksessa neljästä unkarinkieliseen käännökseen, vaikka *koira* onkin muuttunut *haarahaukaksi*. Vain kerran sen sisältö on muuttunut päivittelystä uskonnollisperäiseksi pyynnöksi.

5 PÄIVITTELYLISÄT KAUNOKIRJALLISUUDESSA

5.1 Alkuperäissuomen ja käännössuomen päivittelylisät

Käännössuomen korpuksessa esiintyviä päivittelylisiä vertaillessani huomasin odotuksenvastaisesti, että uudempaa kaunokirjallisuutta sisältävässä alkuperäissuomen osakorpuksessa on huomattavasti vähemmän päivittelylisiä käännössuomen osakorpukseen verrattuna. Taulukko 3 osoittaa tämän eron lisäksi myös sen, miten predikaattiosan perusteella tehtyjen hakujen osumat jakautuvat alkuperäissuomen ja käännössuomen korpuksessa. Taulukossa 3 päivittelylisien predikaattiosat on jaettu uskonnollista alkuperää oleviin ja neutraaleihin.

Taulukko 3. Päivittelylisän predikaattiosat alkuperäis- ja käännössuomen osakorpuksissa.

Predikaattiosan kategoria	Päivittelylisän predikaattiosa	Alkuperäissuomi (AS)	Käännössuomi (KS)
Uskonnollista alkuperää	paratkoon	0	25
	siunatkoon	0	8
	varjeltoon	1	28
Neutraali	soikoon	9	56
	vieköön	13	63
	yht.	23	180

Alkuperäissuomen osakorpuksesta uskonnollista alkuperää olevia predikaattiosia löytyi vain yksi, kun taas käännössuomen osakorpuksessa niitä on yhteensä 61 (paratkoon 25, siunatkoon 8 ja varjeltoon 28). Myös osakorpusten neutraalien predikaattiosien osumat poikkeavat huomattavasti toisistaan: alkuperäissuomen osakorpuksessa sekä soikoon että vieköön esiintyvät yhteensä vain 22 kertaa, kun niitä on käännössuomen osakorpuksessa yhteensä 119.

Myös osakorpusten päivittelylisien subjektiosan vertailu kertoo alkuperäissuomen ja käännössuomen eroista. Olen koonnut taulukkoon 4 osakorpuksissa AS ja KS esiintyneet subjektiosat ja lisännyt kunkin subjektiosan perään sen vahvuusasteen.

Taulukko 4. Päivittelylisän subjektiosat alkuperäis- ja käännössuomen osakorpuksissa.

Päivittelylisän subjektiosa	Subjektiosan vahvuusaste	Alkuperäissuomi (AS)	Käännössuomi (KS)
helkkari	4		3
helvetti	6	5	13
hemmetti	3		6
herra	2	1	23
hiisi	3		2
hitsi	3		1
hitto	3	2	45
jumala*	2		2
kissa	1		1
luoja	2		21
pahus	3	2	11
peijakas	3		1
perhana	4		4
perkele	6	2	
persetti	5		1
piru	4	7	19
saamari	4	2	1
samperi	4		1
sus	2		1
taivas	2		4
totta	1	1	8
vittu	6	1	2
elliptinen			10

Taulukko 4 osoittaa, että käännössuomen päivittelyt ovat sanastoltaan huomattavasti monipuolisempia kuin alkuperäissuomen päivittelyt. Myös vahvuusasteen käytössä näkyy eroja. Vahvuusastetta 1–2 käytetään alkuperäissuomen osakorpuksen teksteissä vain 2 kertaa, kun taas käännössuomen osakorpuksessa vahvuusastetta 1–2 käytetään 60 päivittelyssä. Vahvuusasteen 3 subjektiosa on 4:ssä alkuperäissuomen ja 66:ssa käännössuomen päivittelyssä. Vahvuusastetta 4 löytyy alkuperäissuomen päivittelyistä 9 kertaa ja käännössuomen päivittelyistä 28 kertaa. Vahvuusastetta 1 on vain yhdessä käännössuomen päivittelyssä. Vahvimpia, vahvuusasteen 6 subjektiosia on alkuperäissuomessa yhteensä 8 ja käännössuomessa 15. Elliptisiä päivittelyjä oli vain käännössuomen osakorpuksessa. Taulukon 4 mukaan siis alkuperäissuomi suosii prosentuaalisesti vahvempia subjektiosia kuin käännössuomi. Yllättävin osuma oli vahvuusasteen 6 subjektiosa *vittu*, joka löytyi molemmista osakorpuksista: sekä alkuperäissuomen *vittu* *vieköön* että käännössuomen

vittu soikoon ovat yllättäviä ja puhekielisessä käytössä vieraita ilmauksia, ja sopivat myös vahvuusasteensa vuoksi huonosti varsinaisiksi päivittelyilmauksiksi.

5.2 Uudemman ja vanhemman kirjallisuuden päivittelyt

Olen tarkastellut tutkimusaineistoa myös jakamalla tekstit uudempaan ja vanhempaan kaunokirjallisuuteen (Taulukko 5). Vanhempaan suomalaiseen kaunokirjallisuuteen olen lisännyt romaanista *Seitsemän veljestä* löytämäni päivittelylisät, koska romaani yllätyksekseni puuttuu Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita -tekstikorpukselta. Uudempi suomalainen kaunokirjallisuus -sarakeessa on esitelty alkuperäissuomen osakorpuksen osumat. Taulukossa 5 ryhmittelen predikaattiosat uskonnollista alkuperää oleviin ja neutraaleihin.

Taulukko 5. Päivittelylisän predikaattiosa vanhemmassa ja uudemmassa suomalaisessa kaunokirjallisuudessa.

Predikaattiosan kategoria	Päivittelylisän predikaattiosa	Vanhempi suomalainen kaunokirjallisuus			Uudempi suomalainen kaunokirjallisuus
		SKK	Seitsemän veljestä	yht.	AS
Uskonnollista alkuperää	paratkoon	4	9	13	0
	siunatkoon	13	0	13	0
	varjelkoon	3	0	3	1
Neutraali	soikoon	2	1	3	9
	vieköön	5	4	9	13
	yht.	27	14	41	23

Taulukko 5 osoittaa, että uudemmassa suomalaisessa kaunokirjallisuudessa ei juurikaan käytetä uskonnollista alkuperää olevia predikaattiosia *paratkoon*, *siunatkoon* ja *varjelkoon*. Alkuperäissuomen osakorpukselta löytyy vain yksi päivittely, jonka predikaattiosa on *varjelkoon*.

Vanhemmassa suomalaisessa kaunokirjallisuudessa taas suositaan nimenomaan uskonnollista alkuperää olevia predikaattiosia, kun taas neutraaleja predikaattiosia on vähemmän. Predikaattiosana *vieköön* on kuitenkin hyvin suosittu sekä vanhassa että uudessa kirjallisuudessa.

Tutkimusaineistoni uudemman ja vanhemman kirjallisuuden päivittelylisien subjektiosien vertaileminen osoittaa, että uudempi kirjallisuus suosii vahvuusasteeltaan voimakkaampia subjektiosia. Olen koonnut Taulukkoon 6 kaikki *Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita* -tekstikorpuksen (vanhempi suomalainen kirjallisuus) ja alkuperäissuomen osakorpuksen (uudempi suomalainen kaunokirjallisuus) päivittelyjen subjektiosat. Sarakkeeseen Vanhempi suomalainen kaunokirjallisuus olen lisännyt romaanista *Seitsemän veljestä* löytämiäni päivittelylisien subjektiosat ja merkinnyt ne asteriskilla.

Taulukko 6. Päivittelylisän subjektiosat vanhemmassa ja uudemmassa suomalaisessa kaunokirjallisuudessa.

Päivittelylisän subjektiosa	Subjektiosan vahvuusaste	Vanhempi suomalainen kaunokirjallisuus	Uudempi suomalainen kaunokirjallisuus
helvetti	6		5
herra	2	10	1
hiisi	3	3	
hitto	3	1	2
(hyvä isä)	2	1	
jeesus	2	1	
jes	2	2	
jess'	2	1	
jumala (*)	2	10 (*9)	
kissa	1	1	
koira*	1	4 (*4)	
luoja	2	1	
pahus	3		2
perkele	6		2
piru	4		7
saakeli (*)	4	3 (*1)	
saamari	4		2
taivas	2	1	
totta	1		1
vittu	6		1
(voi sun)	1	1	
elliptinen		1	

Taulukko 6 osoittaa, että vanhemman suomalaisen kaunokirjallisuuden päivittelyissä on suosittu monipuolisesti vahvuusasteeltaan heikompia subjektiosia kuin uudemmassa suomalaisessa kirjallisuudessa. Vanhemmassa suomalaisessa kirjallisuudessa on käytetty vain kahta subjektiosaa, jonka vahvuusaste on 3 (yhteensä 4 osumaa), ja vain yksi on vahvuusasteeltaan 4 (3 osumaa). Loput 33 subjektiosaa ovat vahvuusasteeltaan 1–2 ja yksi päivittelylisä on elliptinen. Uudemmassa suomalaisessa kirjallisuudessa on tosin vähemmän osumia yhteensä, mutta käytössä ovat kaikki vahvuusasteen 6 subjektiosaa (8 osumaa), ja myös vahvuusasteen 4 subjektiosia on 2 (yhteensä 9 osumaa). Loput subjektiosat jakautuvat seuraavasti: vahvuusastetta 1–2 on 2 subjektiosaa (2 osumaa) ja vahvuusastetta 3 on 2 subjektiosaa (yhteensä 4 osumaa).

Taulukoiden 5 ja 6 perusteella näyttääkin siltä, että uudemmassa suomalaisessa kaunokirjallisuudessa käytetään huomattavasti vahvempia ilmauksia kuin vanhemmassa kirjallisuudessa. Päivittelyt vaikuttavat siis ottaneen ainoastaan harppauksen uskonnollisperäisistä ja suhteellisen lieviä päivittelyistä kohti hyvin vahvoja affektiivisiä kiroiluilmauksia.

6 PÄÄTÄNTÖ

Olen tarkastellut tässä tutkielmassani jussiivirakenteisia päivittelylisiä ja niiden muutoksia. Päivittelylisien muutokset näkyvät vertailtaessa toisaalta vanhempaa ja uudempaa kirjallisuutta, toisaalta käännöksiä, tässä tapauksessa unkarinnoksia. Alkuperäissuomen ja käännössuomen osakorpusten vertaaminen on puolestaan antanut vihjeitä siitä, millaisia eroja alun perin suomeksi kirjoitetun ja suomennetun kirjallisuuden välillä on.

Päätökseni hakea päivittelylisiä aineistosta päivittelylisän predikaattiosalla osoittautui oikeaksi ratkaisuksi siitä syystä, että näin löysin huomattavasti enemmän osumia kuin olisin löytänyt etukäteen perinteisiksi olettamillani yhdistelmillä (esimerkiksi hitto soikoon, hitto viekoon, herra paratkoon, herra siunatkoon, jumala varjelkoon). Päivittelylisien subjektiosan variaatio osoittautui varsin laajaksi ja antoi mahdollisuuden luokitella päivittelyjen vahvuusasteen niiden subjektiosan perusteella. Vahvuusasteen määrittely antoi välineet päivittelyjen muutoksen tarkasteluun.

Jussiivirakenteisia päivittelylisiä käytetään melko säästeliäästi suomenkielisessä kirjallisuudessa, joten vertailtavaa aineistoa ei ole kovin paljon. Aineisto on kuitenkin riittävä antamaan vastauksen kysymykseen, millaisia päivittelylisiä kaunokirjallisuudessa käytetään. Käännössuomessa on huomattavasti enemmän osumia kuin alkuperäissuomessa, mikä on toinen tutkimukseni odotuksenvastaisista tuloksista. Todennäköisesti alkuperäissuomen osumien vähäisyys johtuu siitä, että kirjailijat välttävät kielenaineiksia, joita eivät pidä nykypuheeseen kuuluvina. Käännössuomen osumien runsaus puolestaan saattaa johtua siitä, että kääntäjä käyttää omalle kielenkäytölleen tyypillistä puheenpartta, tai siitä, että lähtökielinen ilmaisu on rakenteeltaan suomen jussiivirakennetta vastaava.

Toinen odotuksenvastainen tutkimustulos on, että päivittelyt ovat muuttuneet yllättävän paljon ajan saatossa. Uskonnollisperäiset ja lievät päivittelyt ovat aineistoni perusteella muuttaneet muotoaan perin pohjin: jussiivirakenteiset päivittelyt ovat saaneet antaa sijaa luonteeltaan erittäin maallisille ja vahvoille, affektiivisille jussiivirakenteisille kiroiluilmauksille.

Tutkielmani käännöstutkimuksellisen osuuden merkillepantavin tulos on se, että suomenkielisten päivittelyjen unkarinnoksissa ei välttämättä suosita jussiivirakennetta, vaikka myös unkarissa on samantyyppinen rakenne. Ensisijaisena syynä muiden rakenteiden suosimiseen lienee kääntäjän oma kielenkäyttö, johon vaikuttaa esimerkiksi kielen alueellinen variaatio. Huomionarvoista on, että

jussiivirakenne on yleinen unkarilaisen nykypuhekielen kiroiluilmausten sukupuolisanastossa, mutta tällaiset kiroiluilmaukset ovat yleensä liian vahvoja (vahvuusaste 6), kun käännetään esimerkiksi romaanin *Seitsemän veljestä* päivittelyjä (vrt. Vertanen 2007: 153). Muut jussiivirakenteiset päivittelyt ovat unkarissa usein arkaistisia. Onkin todennäköistä, että autenttisen nykypuheen illuusioon pyrkivä kääntäjä ei ole halunnut puheenvuorojen kuulostavan vanhanaikaiselta. *Seitsemän veljeksien* unkarinnoksessa päivittelylisät taas ovat muuttuneet sävyltään alkuperäistekstin päivittelyjä uskonnollisemmiksi todennäköisesti juuri unkarinkielisten päivittelyjen arkaistisuuden vuoksi.

Olin alun perin suunnitellut, että luokittelen päivittelylisät ensisijaisesti niiden paikan ja vaikutusalueen perusteella, mutta aineistoanalyysin perusteella jouduin muuttamaan suunnitelmiani. Aineistosta hakemani hakusanat eivät kontekstissaan antaneet aina varmaa vastausta kysymykseen siitä, onko päivittelylisä irrallinen interjektio, alkulisäys vai parenteettinen lisäys. Tämä johtuu siitä, että kirjoitetussa tekstissä dialogin päällekkäisyys on esitettävä toisin kuin esimerkiksi keskustelun litteroidussa versiossa. Näin ollen joissakin tapauksissa on lähes mahdotonta löytää perustelut sille, missä kirjoitetun dialogin rakenneyksikkö alkaa ja loppuu. Siitä syystä jouduin analyysiosuudessa jättämään vaikutusalueen tarkastelun vähemmälle ja keskityin vertailemaan päivittelylisien vahvuusastetta ja tarkastelemaan päivittelyjen käytön muutoksia. Päivittelylisien parenteettisuus ja vaikutusalue ovat kuitenkin tärkeitä merkityksen kannalta erityisesti silloin, kun tekstiä käännetään.

Päivittelyjen ja niiden unkarinnosten vertaaminen osoittaa, että vaikka kääntäjä joutuu tasapainottelemaan lähtökielellä ilmaistujen merkitysten ja tulokielen konventioiden välillä päästäkseen mahdollisimman autenttiseen lopputulokseen, joskus puheen sävy riippuu hyvinkin pienistä muutoksista. Tällaisia muutoksia ovat esimerkiksi päivittelyn poistaminen, sen paikan muuttaminen lauserakenteessa ja sen sävyn lieventäminen tai vahvistaminen. Nämä ovat keinoja, joilla kirjoittaja on pyrkinyt luomaan illusion puheen sävystä ja esimerkiksi painotuksen paikoista ja puheessa kuuluvista tauoista.

Sivututkielman laajuinen työ voi antaa vain lähtölaukauksen laajemmalle tutkimukselle. Pääsin tässä tutkimuksessani vasta esittelemään tutkimusidean, josta tutkimusta voisi laajentaa moneen suuntaan. Yksi mahdollisuus olisi tarkastella myös muita päivittelyjä ja niiden muutoksia sosiolingvivistisestä näkökulmasta. Toinen mahdollisuus olisi tehdä vertailevaa käännöstutkimusta ja verrata suomennettuja päivittelyjä niiden lähtökielisiin vastineisiin. Päivittely- ja kiroiluilmaukset ovat vasta vähän tutkittu tutkimusalue, joten sarkaa riittää.

Tutkielmassa käytetyt lyhenteet

ADESS = adessiivi

AKK = akkusatiivi

ALL = allatiivi

ART = artikkeli

DAT = datiivi

FUT = futuuri

ILL = illatiivi

IMP = imperatiivi

INSTR-KOMIT = instrumentaali-komitatiivi

KOND = konditionaali

PART = partikkeli

PARTIS = partisiippi

POSS = possessiivisuffiksi

PRET = preteriti

SUBL = sublatiivi

VERBIPART = verbipartikkeli

LÄHTEET

Aineistolähteet

skk = Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita [tekstikorpus]. – Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus [viitattu 15.2.2013]. (Sisältyy kokoelmaan Kotuksen tekstikorpuksia: Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita -korpus). Saatavilla:

http://kaino.kotus.fi/korpus/klassikot/meta/klassikot_coll_rdf.xml

ksk = Käännössuomen korpus. Käännössuomen sähköinen tutkimusaineisto. Käännössuomi ja kääntämisen universaalit. Tutkimus korpusaineistolla -hankkeessa koostanut Joensuun yliopiston kansainvälisen viestinnän laitos 1997–. Saanti: Anna Mauranten, Tampereen yliopiston kieli- ja käännöstieteiden laitos.

Isomäki, Risto (2009) [2005]. *Sarasvatin hiekkaa*. Helsinki: Tammi.

Isomäki, Risto (2010). *Elsodort világok*. (Käänt. János Benyovski, Brigitta Endresz, Klaudia Kiss, Bella Lerch, ja Ágnes Pasztercsák). Budapest: Nyitott könyvműhely.

Kivi, Aleksis (2012) [1870]. *Seitsemän veljestä*. Helsinki: SKS.

Kivi, Aleksis (1955). *A hét testvér*. (Käänt. Rácz István). Budapest: Új Magyar Könyvkiadó.

Linna, Väinö (1982). *Az ismeretlen katona*. (Käänt. Gábor Bereczki) Budapest: Magvető.

Linna, Väinö (2008) [1954]. *Tuntematon sotilas*. Helsinki: WSOY.

Kirjallisuuslähteet

- Aronen, Hanna 2005. Pitkien virkkeiden parenteettisuus englannista suomeksi käännettyissä ja alun perin suomeksi kirjoitetuissa akateemisissa teksteissä. Teoksessa *Käännössuomeksi. Tutkimuksia suomennosten kielestä*. Toim. Anna Mauranen & Jarmo H. Jantunen. Tampere University Press. 245–263.
- Chesterman, Andrew 2007. Kääntämisen normit. Teoksessa *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Toim. H. K. Riikonen ym. Helsinki: SKS. 365–373.
- Duvallon, Outi & Routarinne, Sara 2001. Parenteesi keskustelun kieliopin voimavarana. Teoksessa *Keskusteluanalyysin näkymiä. Kieli 13*. Toim. Mia Halonen & Sara Routarinne. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. 122–153.
- Hjort, Minna 2006. Kiro sanojen valikoituminen audiovisuaaliseen ja kaunokirjalliseen käännökseen. Teoksessa *Erikoiskielet ja käännösteoria. VAKKI-symposiumi XXVI*. Vaasa. 74–84.
- Hjort, Minna 2007. Kiro sana vai voimasana ja muita karkeitä terminologisia pohdintoja. Teoksessa *Översättningsteori, fackspråk och flerspråkighet. Publikationer av VAKKI, Nr. 34*. Vasa. 63–75.
- Häkkinen, Kaisa 2009. *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOYpro Oy.
- Kalliokoski, Jyrki 1991. Keskustelu, linearisaatio ja näkökulma. Teoksessa *Miten valehdellaan*. Toim. Markku Ihonen. Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 45. Helsinki: SKS. 157–174.
- Kulonen, Ulla-Maija 1990. Miten suomalaiset kiroilivat ennen kristinuskoa? *Kielikello 1/1990*. 3–6.
- Déva 2010. Anyázás, istenkáromlás, szitkok és átkok. *Nyelv és tudomány*, 12.3.2010. Saatavilla: <http://www.nyest.hu/hirek/anyazas-istenkaromlas-szitkok-es-atkok> [lainattu 4.12.2013]
- Lekner, Zsuzsa 1999. *A káromkodás mint frazeológiai egység*. Debrecen. Pro gradu -tutkielma. Saatavilla: <http://mnytud.arts.unideb.hu/szakdolgozatok.php> [lainattu 4.12.2013]
- Leppihalme, Ritva 2007. Kääntäjän strategiat. Teoksessa *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Toim. H. K. Riikonen ym. Helsinki: SKS. 365–373.
- Liimatainen, Annikki 2011. Das Problem der Übersetzbarkeit von Fluchformeln. Teoksessa *Multi-Lingual Phraseography: Second Language Learning and Translation Applications*. Toim. Antonio Pamies, Lucía Luque Nadal & José Manuel Pazos Breña. Phraseologie und Parömiologie 28. Baltmannsweiler: Schneider. 265–272.
- Ravila, Paavo 1945. Lauseeseen liittyneet irralliset ainekset. *Virittäjä* 49. 1–16.
- Routarinne, Sara 2003. *Tytöt äänessä. Parenteesit ja nouseva sävelkulku kertojan vuorovaikutuskeinoina*. Helsinki: SKS.
- Tammi, Jari 2007. *Suuri kirosanakirja*. Helsinki: WSOY.
- Tiittula, Liisa & Nuolijärvi, Pirkko 2013. *Puheen illuusio suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa*. Helsinki: SKS.
- Vertanen, Esko 2007. *Ruututeksti tiedon ja tunteiden tulkkina*. Teoksessa *Olen naiseen äärellä. Johdatus audiovisuaaliseen kääntämiseen*. Toim. Riitta Oittinen ja Tiina Tuominen. Tampere University Press. 149–170.
- Vilkuna, Maria 1996. *Suomen lauseopin perusteet*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 80. Helsinki: Edita.
- VISK = Ison Suomen Kieliopin verkkoversio. [lainattu 1.12.2013] Saatavilla: <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php>

Liite

Aineistossa esiintyvät päivittelylisien subjektiosat

Luokittelu Jari Nurmen Suuren kirosanakirjan (2007) mukaan:

helkkari (liev., klass.) lieväri, lievä voimasana, klassikkokirosana COSTITUZIONE = perustuslaki

helvetti (pää/5) pääkirosana STACCATO = lyhyesti, sävelet selvästi erillään

hemmetti (liev., klass.) lieväri, lievä kirosana RURALE = agraarinen

herra (siun.) siunailu, mummoilu ADAGISSIMO = erittäin hitaasti

hiisi (liev.) lieväri, lievä voimasana OBBLIGATO = korvaamaton

hitsi (liev.) lieväri, lievä voimasana NIESENERREGEND = aivastusta aiheuttava

hitto (klass., liev.) klassikkokirosana, lieväri, lievä voimasana SEMPLICE = yksinkertaisesti, koruttomasti

jeesus (päiv., jeesN., klass.) päivittely, jeesustelu, klassikkokirosana DEHORS = painottaen

jes (jeesN., nuor.) jeesustelu (nimivariantit), nuorten kirosana (citykirosana) SODDISFATTO = kylläinen, tyytyväinen

jess' (ei luokittelua, mutta kuuluu edelliseen)

jumala (usk., grand.) uskonnollinen kirosana, grandioosi eli suureellinen kirosana RELIGIOSO = uskonnollisesti, hartaasti

kissa (el.) eläinkirosana SIBILO = sihinä

koira (el.) eläinkirosana BOW-WOW = hau-hau

luoja (siun.) siunailu, mummoilu SOSPIRANDO = huoaten

pahus (liev., klass.) lieväri, lievä voimasana, klassikkokirosana FUMOSO = savuinen

peijakas (liev.) lieväri, lievä voimasana RIGOROSO = tarkka, täsmällinen

perhana (liev., klass.) lieväri, lievä voimasana, klassikkokirosana PIACEVOLE = miellyttävä, suostuvainen

perkele (pää/5) pääkirosana, sotakirosana ALLA FINLANDESE = suomalaisen tapaan

persetti (helv.) helvetti-sukuinen kirosana, helvetismi SOTTO VOCE = puoliääneen, hiljaisesti

piru (liev., pah.) lieväri, lievä voimasana, paholaissana PESSIMO = hyvin paha

saakeli (liev., klass.) lieväri, lievä voimasana, klassikkokirosana PRESTO = hyvin nopeasti

saamari (liev., klass.) lieväri, lievä voimasana, klassikkokirosana MENO MOSSO = vähemmän liikkuvasti

samperi (liev., klass.) lieväri, lievä voimasana MODERATO =

sus (apu: etuliite) apusana: etuliite PIANO = hiljaa; (jeesN.) jeesustelu (nimivariantit)

taivas (taiv., usk., klass.) taivastelu, uskonnollinen kirosana, klassikkokirosana SENSUALE = sensuaalisti

totta (apu: alkumääre) apusana: alkumääre POTENZIALE = piilevä, potentiaalinen

vittu (pää/5) pääkirosana WHO CARES = EVVK

(hyvä isä)

(voi sun)